

Կարապետյան Մ. Մ.

*Նոր մեդիայի և հաղորդակցության
ամբիոնի ասիստենտ, ք.գ.ք.*

Էլ. փոստ՝ mariamkarapetyan-mk@yandex.ru

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՄԵԳԻԱ, ՀԻՄՆԱՆՆԳԻՐՆԵՐ

Քանալի բառեր – *հասարակական հաստատություններ, հաստատությունական զարգացումներ, ժուռնալիստական հարց, սոցիալական քննադատության դիրքեր, ժուռնալիստիկայի դաշտ, 1990-ական թթ. հայաստանյան մամուլ*

Մուտք

Չանգվածային տեղեկատվամիջոցների գործունեությունը հաճախ է քննադատվում մասնագիտական ոչ բավարար պատրաստվածության, առևտրային նախապատվությունների, հանրային անբարենպաստ ազդեցության և այլ մեղադրանքներով: Առավել ակնառու այս խնդիրների կողքին, սակայն, առկա են նաև այլ՝ ավելի աննկատ խնդիրներ, երբեմն՝ բաղադրիչ-խնդիրներ, որոնք բավարար ուշադրության չեն արժանանում, թեև նույնքան կամ ավելի կարևոր նշանակություն ունեն իրավիճակների մեկնաբանման և բարելավման առումով: Այդպիսին է *հասարակական տարբեր հաստատությունների (ինստիտուտների) զարգացմանը լրագրողների գործնական մասնակցության խնդիրը՝* իր բաղադրիչներով:

Ըստ այսմ՝ մեր հոդվածում փորձելու ենք քննել որոշ առանցքային եղանակներ, որոնցով մեդիան հարաբերվում է հասարակական հաստատությունների հետ՝ նպաստելով դրանց փոփոխություններին և փոփոխություններ կրելով իր հերթին: Հոդվածի առաջին մասում ընդհանուր գծերով կանոնադաշտնաճք հասարակական հաստատություններ - լրագրություն հարաբերությունների գործնական կարևորագույն եղանակներից մեկին՝ *լրագրողական հարցին*,

որով լրագրությունը ոլորտների միջև սահմաններ և կապեր է հաստատում: Երկրորդ մասում այս տեսակետից կուսումնասիրենք 1990-ական թթ. առաջին կեսի հայաստանյան մամուլը: Ժամանակաշրջանը մեզ հետաքրքրում է և՛ մամուլի պատմության տեսակետից, և՛ որպես հաստատութենական զարգացումներ – տեղեկատվամիջոցներ փոխազդեցությունների ակնառու օրինակ. սա մի ժամանակաշրջան էր, երբ նորանկախ պետության հաստատությունները ձևավորման փուլում էին, ուստի առավել նկատելի էին հաստատութենական զարգացումներ - մամուլ փոխազդեցությունները: Հոդվածի երրորդ մասում առավել մանրամասնորեն կքննենք լրագրողի «հաստատութենական հարցին» վերաբերող մի շարք խնդիրներ և լուծման մեխանիզմներ, որոնք կապված են հաստատությունների ու հաստատութենացման կոնկրետ բնութագրիչների հետ և հատկապես արդիական են այսօր:

1. «Հաստատութենական հարցը» մեղիայում

Մեր պետության արտաքին ու ներքին խնդիրների մասին ամեն օր լսում ենք հեռուստառադիոտեսքերից և կարդում պարբերականներում, սոցիալական ցանցերում: Ընտելացել ենք դրանց թեմաներին, բովանդակությանն ու ոճին: Ահա այդպիսի խնդիրների մասին մի մեջբերում «Առավոտ» օրաթերթից, որի փոխարեն հարյուրավոր ուրիշ մեջբերումներ կարելի էր անել այլ տեղեկատվամիջոցներից. «Բոլոր ժամանակների քաղաքական իշխանությունները ձախողեցին ամենուր՝ տնտեսությունը գրոյացված է, մշակույթը օտարերկրյա մտղամաթներով մեզ մատուցվող անորակություն է. մեղմ բառի համար՝ կներեք, կրթության բնագավառն անմակարդակ փորձադաշտի է վերածվել, արտերկրի փողերով, մի քանի տարին մեկ կրթական նոր համակարգեր են իբր ներդրվում, Գիտությունների ազգային ակադեմիան անդեն ու անգետ մի կառույցի է վերածվել, եկեղեցին՝ անգլուխ, մոմավաճառ, հոգևորի հետ կապ չունեցող, մի կառույց, որ ծեծվող ու սպանվող ժողովրդի կողքին կանգնող հոգևոր

հովիվ անգամ չունի: Այն, ինչ ունի՝ ո՛չ հոգևոր է, ո՛չ էլ՝ հովիվ»¹: Այս հատվածը Մ. Խորենացու «Ողբ»-ն է հիշեցնում: Անմիջապես ուղիղ և շիտակ հարց է ծագում. ի՞նչ կարող է տալ նման քննադատությունը:

Ահա միևնույն հրապարակման հաջորդ պարբերությունը. «Մանր ու միջին բիզնեսը հոգեվարքի մեջ է: Ապաշնորհ հարկային և մաքսային քաղաքականության հետևանքով բոլոր գործարարները ստիպված խաբում են: Մի պարզ օրինակ. որպեսզի ես իմ աշխատողին 2 միլիոն դրամ աշխատավարձ վճարեմ, պիտի գումարեմ ևս 800 հազար դրամ հարկ, որպեսզի աշխատողը «մաքուր» 2 միլիոն ստանա: Ո՞ր հիմարն այդքան աշխատավարձ ցույց կտա: Եթե հարկային այսպիսի քաղաքականությունը ընդունելի է զարգացած երկրներում, ապա այս փուլում, Հայաստանի համար անպտուղ է»:

Երկրորդ պարբերությունն ավելի արդյունավետ է որպես քննադատություն, քան առաջինը: Այստեղ կոնկրետ օրինակ է մատնանշվում, որ, սակայն, կարող է, բայց չի վերաճում հետևողական հարցի. դրան նախորդող պարբերությունը հուշում է, թե ինչ ընդհանուր տրամաբանությունից է սերում նույնիսկ առարկայական հարցը: Սա հասարակական կյանքի բոլոր բաղադրիչներն առանց կոնկրետացման կողք կողքի դնելու և հավասարապես ու առանց խորամուխ լինելու քննադատության միող վրդովմունքն է:

Որպես այլընտրանք՝ փորձենք քննել *հեղինակական հարցի հնարավոր տեսքը*² ուսումնասիրելով այդ տեղը որպես հաստատութենական դիրք:

Առաջնորդվենք կառուցողական հարցադրմամբ. *ինչպե՞ս կարող է մեղիան նպաստել հասարակութենական կառուցվածքների կայացմանը*: Մեր առանձնացրած բաղադրիչ-հարցն այս լայն հարցադրման տեսակետից պիտանի է և գործնական արժեք ունի: Հնչեցնենք այն մեկ անգամ էլ. *որտե՞ղ պետք է «դիրքավորվի» լրագրողական հարցը*, եթե լրագրողը ցանկանում է կառուցողական աշխատանք կատարել: Նշենք, որ հարց ասելով՝ նկատի ունենք ոչ

¹ **Սարգսյան Ս.**, Ծառուկյանը, քաղաքականությունն ու ժողովուրդը, <http://www.aravot.am/2016/12/14/837143/> (14.12.16):

միայն հարցուպատասխանի ձևաչափով լրագրողական աշխատանքը, այլև հարցն իբրև որևէ թեմա հայտնաբերելու (իրականությանը տրվող հարցեր), դրան մոտենալու (ոլորտները բաղադրող ու կոնկրետ խնդիրներ երևան հանող հարցեր) և իբրև լրագրողական նյութ շարադրելու (պատասխանված հարցեր) միջոց: Հարցի մասին այս մտահոգությունը սերում է տեղեկատվամիջոցներում *անվանված և կոնկրետ սահմաններում որոշարկված* սոցիալական խնդիրներ տեսնելու ցանկությունից: Հարցադրումը հիմնվում է դիրքերի, իշխանությունների և գործառության ոլորտների բաժանման և փոխադարձ վերահսկման ըմբռումների վրա, որոնք բնորոշում են քաղաքացիական հասարակությունը: Կարծում ենք՝ սա պետք է նաև ապագա լրագրողներին սովորեցնել, քանի որ այն, մեր համոզմամբ, լրագրության գործառույթների ու սոցիալական նշանակությունների, ինչպես նաև տեղեկատվական հանձնառությունների մասին մտածելու արդյունավետ ու կարևոր ուղղություններից մեկն է և, որ առավել կարևոր է, *հստակ տեղեկատվական ռազմավարությունների մոտո ուղղություն:* Շատ բան այստեղ կարող է թվալ ակնհայտ և պարզապես ուրիշ բառերով ասված, բայց կրկին հարկ է լինում հիշեցնելու նշանակությունների նուրբ տարբերությունները տարանջատելու կարողության կարևորությունը: Մանավանդ որ մեր հողվածի թեման հենց նշանակությունների և դրանց կիրառման վարպետությանն է առնչվում: Մեր պնդումը, ուրեմն, հետևյալն է. *«Որտե՞ղ է դիրքավորվում լրագրողական հարցը» հարցի պատասխանը հասարակության սահմանների գոյություն ունենալու կամ չունենալու, դրանց զիրակցման կամ չզիրակցման հայրանիշներից է:*

2. Հաստատութենական զարգացումներ և մեղիա: 1990-ականների մամուլի փորձը

1990-ականներին մամուլը ինքն իրեն տեղադրում էր նախ և առաջ հաստատութենացման հարցն ուղղակիորեն արծարծողի և հանրային շրջանառման թեմա դարձնողի դիրքերում: Մեղիայի ինքնատեղադրումն ու հանձնառություններն այս տարիներին կարծեք առավել որոշակի էին, քանի որ գուգորդվում էին հաստատութենացման «ավելի մեծ» չափումների հետ. դեռ պետք էր հաստատութենական փոփոխությունների ամենաընդհանուր և ամենատեսանելի սահմաններն ուրվագծել: Այլ կերպ ասած՝ *սոցիալական փոփոխությունների ակնհայտությունն ավելի հստակ էր դարձնում մեղիայի տեղը*. այն պետք է գուգորդվեր նախ ժողովրդավարության *հռչակագրային* ազատությունների հետ: Իրավիճակը դեռևս ավելի անմիջականորեն էր սահմանում մեղիայի դերերը գոնե անվանական հռչակագրային մակարդակներում (կամ առնվազն հարաբերականորեն և ժամանակավորապես պակաս կարևոր դարձնում դրանց ներքին կազմակերպական մակարդակները), և այդ սահմանման արդարացվածությունն ավելի քիչ տարակուսելի, քան այսօր: Այս պատճառով ժամանակաշրջանի մամուլն ուսումնասիրելիս հարկ ենք համարում ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել թեմայի արծարծումների առավել ընդհանրական – համակարգային հատկանիշների քննությանը, թեմատիկ շեշտադրումներին և բովանդակությանը, քան ներքին կազմակերպական մակարդակներին և ոչ ակնհայտ այլ կողմերի:

Այսպիսով՝ հետաքրքիր էին *լայնամասշտաբ փոփոխություններն ինքնին* հարցադրումներ և դիրքեր բաշխելու մեծ ներուճակությամբ և դրանց վրա ունեցած ուղղակի ազդեցությամբ (այսօր դրանք ավելի շատ են միջնորդված զանազան սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ հանգամանքներով): Ինչպես նկատում է դիսկուրսի տեսաբան Ֆերկլոն, մեղիահրապարակումների վերլուծությունը թույլ է տալիս որսալ դիսկուրսի *սոցիալական կադաստրի* դերը դիսկուրսի ձևավորման գործում, օրինակ՝ *«ամբողջության մեջ հաստատութենա-*

կամ և Կրկնական ի՞նչ պայմանների է ենթարկվում դիսկուրսիվ պրակտիկան»²: Մյուս կողմից՝ հնարավոր է դառնում ուսումնասիրել, թե ինչպես են դիսկուրսները նպաստում այս կամ այն հասարակությունների փոփոխությանը:

Ասվածը համահունչ է Դ. Աջեմօղլուի և Ջ. Ռոբինսոնի առաջարկած դրույթներին, համաձայն որոնց, մի կողմից, հաստատությունները կայունության և ժառանգականության ապահովողներ են³, մյուս կողմից՝ մշակութային կառուցվածքները շատ դանդաղ են փոփոխվում, հաստատությունները՝ համեմատաբար արագ⁴: Ըստ այսմ՝ կարող ենք ուսումնասիրել հաստատություն - խթան, խթան - հաստատություն հարաբերությունները, օրինակ՝ անկախություն - ազատ մամուլ, ազատ մամուլ - մշակութային կառուցվածքները:

Եվ այսպես, ցանկացած համակարգային գործողություն, բացի միայն իրեն բնորոշ առանձնահատկություններից, ունի նաև առհասարակ համակարգերին բնորոշ տրամաբանություն և օրինաչափություններ: Այս հանգամանքը նկատվել է 90-ականների մամուլում, երբ քննարկվում էին նորանկախ պետության աշխարհաքաղաքական կողմնորոշումները, եվրոպական ժողովրդավարության ուղով զարգանալու հնարավորությունները, երբ մամուլի հաստատութենական նոր զարգացումների ընթացքում քննարկման թեմա է դառնում հենց հաստատութենացումը: Այսպես. «Ինստիտուտները գոյություն ունեն որպես որոշակի կանոններ, որոնցով պետք է ի կատար ածվեն ենթադրվող գործողությունները: Նույնիսկ եթե քողարկված ձևով պահպանվում են ժողովրդավարության հետ ոչ մի ընդհանուր բան չունեցող արժեքային կամ նպատակային կողմնորոշումները, այնուամենայնիվ նրանց կրողները պարտավոր են պահպանել կանոնները և կատարել թերևս ստիպողական այն գործողությունները, որոնք ամրապնդում են համակարգի բուն ինստիտուցիո-

---

² Филлипс Л., Йоргенсен М. В., Дискурс анализ: теория и метод, Харьков, Гум. центр, 2008, с. 152.

³ Stü Аджемоглу Д., Робинсон Дж. А., Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты, М., 2016, էջ 52.

⁴ Stü Аджемоглу Д., Робинсон Дж. А., նշվ. աշխ., с. 75:

նալ չափումը»⁵: Այլ կերպ ասած՝ կառույցների ստեղծմանը զուգահեռ ընթանում է հասարակական համակարգերի աստիճանական հաստատությունական զարգացումը: Մանուլի հրապարակումներում կարելի է հանդիպել քաղաքացիական հասարակության արժեքների մասն զարգացումների՝ բացահայտ կամ որպես դիսկուրսում ընթերցելի հնարավորության:

Երկրաշրջանի հետազոտությունների կենտրոնի վերլուծաբան Արա Նեղոյանը, օրինակ, «Անդրադարձ»-ում խոսելով Թուրքիայի մասին, հետաքրքիր է համարում հետևյալ փաստը. զուտ քարոզչական նկատառումներով սկզբնապես ընտրելով ժողովրդավարության արևմտյան տարբերակը՝ Թուրքիան ստիպված եղավ իրական քայլեր կատարել մարդու իրավունքների պաշտպանության ասպարեզում⁶: Հոդվածագիրն այս հանգամանքը հիշատակում է հայկական քարոզչության հիմնական խնդիրները վերլուծելիս: Ներկայացնելով այդ քարոզչությունն ավելի արդյունավետ դարձնելու մի շարք ընթացակարգեր՝ նա, փաստորեն, հուշում է նույն միտքը. մասնավորապես Եվրոպային ինչ-որ գաղափար հասանելի դարձնելու ճանապարհին, շարժվելով ըստ այդ ընթացակարգերի, ինքնաբերաբար փոփոխությունների կենթարկվի նաև մեր երկրի հանրությունը: Եվ հակառակը, ըստ հոդվածագրի, հողի սեփականաշնորհման օրենքը, օրինակ, ընդունվեց քարոզչականից շատ հեռու նկատառումներով, սակայն դարձավ հանրապետության ժողովրդավարացման մակարդակը բնութագրող կարևորագույն չափանիշը⁷: Վերլուծաբանը, փաստորեն, սա մեկնաբանում է որպես օրինակ՝ ինչպես է *դիսկուրսիվ պրակտիկան ապակայունացնում այլ դիսկուրսների գերակա կառուցվածքները*⁸, որպես հասարարութենացման հեղինակը:

---

⁵ **Ջոլյան Ս.**, Արևմտյան ժողովրդավարության ինստիտուտները և հայկական իրողությունները, Հայաստանը Եվրոպայի ճանապարհին, «Ինքնություն» 2, Եր., 2005, էջ 172:

⁶ Տե՛ս **Նեղոյան Ա.**, Հայաստան Ադրբեջան. հայկական քարոզչության հիմնական խնդիրները, «Անդրադարձ», 20-27 փետրվարի, 1992:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

⁸ Տե՛ս **Филлипс Л., Йоргенсен М. В.**, նշվ. աշխ., էջ 228:

Բերված օրինակներում մեղիայի հարցի տեղը *բուն հասարարութենացման հետ կապված մտահոգություններն* են: Կրկնենք մեկ անգամ էլ. ժողովրդավարություն ստեղծելու առաջին փորձերն էին, ուստի *թեման արծարծելն արդեն իսկ կարող ենք հարցի տեղ համարել՝ թեմայի ներկայացման թերացումները վերապահելով քննության այլ դիրանկյունների*: Բացի այդ՝ թեմայի արծարծումը ինքնին հաստատութենական կառուցվածքների կայացմանը կարող էր ավելի մեծ նպաստ բերել, քան կարող է անել նույն բանն այսօր, քանի որ այն ժամանակ նախ նոր հասարաքաղաքական համակարգում հատուկ թեմաներ ներմուծելու կարիք կար, այլ խոսքով՝ ինքնին ավելի արժեքավոր էին թեմաների բազմաքանակությունն ու բազմազանությունը: Այսօր դա արդեն բավարար չէ. ավելի կարևոր է դարձել *տարաբնույթ թեմաների հետևողական լուսաբանումը հասարարութենական չափումներով*:

Բայց անկախության տարիների մամուլին բնորոշ մյան ծավալուն վերլուծական հրապարակումների հեղինակները մեծ մասամբ լրագրողներ չէին: Ուստի ժամանակաշրջանի մամուլում հաճախ պատահող մանատիպ ուշագրավ վերլուծություններն ավելի շուտ մտավորականների դիրքեր էին, քան տեղեկատվամիջոցների դիրքեր: Բուն մամուլի դիրքն ավելի հստակ է դրսևորվում սեփական տեղեկատվական նախաձեռնություններում:

Այսպես՝ ուշագրավ է քննել եվրոպական չափանիշներով մամուլի ազատականացման ձգտելիս մամուլի հաստատության աստիճանական զարգացումը, դրանով երկրի այլ հաստատությունների համակարգում խաղացած դերի փոփոխությունը: Որպես հաստատություն կայանալու ճանապարհին մամուլը հաճախ հրապարակում է որոշակի նյութեր, որոնք, բովանդակությունից գատ, հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև *սոցիալական ինսարի տեսակետից՝ որպես որոշակի «ժեսուեր»*: «Անդրադարձ»-ը, օրինակ, ստեղծում է «Մերժված հողված» խորագիրը, խմբագրության ձևակերպմամբ, լրագրողներին ազատության և բացախտության իրավունքից չզրկելու նպատակադրումով: Խորագրի ներքո, ըստ թերթի մտահղացման, կարող են հանդես գալ լրագրողները և նրանք, ով-

քեր կմերժվեն որևէ խմբագրության կողմից: Միաժամանակ թերթն ընդգծում է, որ կեղծ համարձակությանը, բամբասանքներին և ապաշնորհներին ճանապարհ տալու մտադրություն չունի⁹:

Որևէ պարբերականի կողմից մերժված նյութի՝ ուրիշ պարբերականում հրապարակվելու այլ օրինակների ևս կարելի է հանդիպել այս տարիների մամուլում: Թերթից թերթ նյութերի մասն անցումները հուշում են տարբեր կարծիքների հարթակներ ստեղծող մամուլի զարգացման մասին: Այսպես՝ «Մուներտիկ»-ը տպագրում է Մոսկվայում բացված Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդի խորհրդակցության ընթացքում Հայաստանի քաղաքագետների խորհրդի նախագահ Հ. Հովհաննիսյանի կարդացած զեկուցումը: Ըստ թերթի՝ հեղինակն այն նախապես հանձնել է «Հայաստանի Հանրապետությանը», սակայն մի քանի շաբաթ այդ թերթի խմբագրությունում մնալուց հետո նյութը մերժվել է¹⁰:

Իրական բազմակարծություն ստեղծելու նպատակով «Մուներտիկ»-ը փորձում է «ազատ-անկախ-միացյալ հրապարակ» ստեղծել իր էջերում՝ ազգային-ազատագրական շարժման որոշ գործիչների միևնույն 3 հարցերն ուղղելով: «Խմբագրությունը գրաքննիչի դեր չի կատարում»¹¹, - ավելացնում է թերթը:

Ազատականացման հետևանքով մամուլի ուշադրության կենտրոնում է հայտնվում հասարակական կարծիքը, որն արդեն միակը և համընդհանուրը չէ: «Ազատամարտ»-ը, օրինակ, 1994թ. 47 համարից սկսած, շարունակաբար տպագրում է 1992-1994 թթ. ընդգրկող մի սոցիալական հետազոտություն, որն անցկացրել է ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության տնտեսագիտական հիմնահարցերի գիտահետազոտական ինստիտուտը՝ «Կարևոր սոցիալ-տնտեսական հիմնահարցերի վերաբերյալ բնակչության հասարակական կարծիքի վերլուծությունը» թեմայով¹²:

⁹ Տե՛ս Մերժված հոդված, «Անդրադարձ», 5 փետրվարի, 1991:

¹⁰ Տե՛ս **Հովհաննիսյան Հ.**, Ամբողջատիրությունից ժողովրդավարություն տանող ճանապարհին, «Մուներտիկ», 23 դեկտեմբերի, 1991:

¹¹ «Մուներտիկ», 27 մայիսի, 1990:

¹² Առաջին հրապարակումը տե՛ս **Խանեան Լ.**, Ի՞նչ արժե ժողովրդի վստահությունը, «Ազատամարտ», 25-30 նոյեմբերի, 1994:

Քաղաքացու, ընթերցողի միտքը՝ իբրև փոփոխելի, շարժուն կառույց, տեսականորեն կարող է մասնակցել հասարակական զարգացումներին: Մամուլը մեջբերում և ցույց է տալիս դրա հնարավորությունը: Սա հաստատութենական չափում է, որ կենսագործվում է մամուլում թվարկված և այլ ձեռնարկումների միջոցով: «Ազատամարտ»-ը, օրինակ, առաջին էջում ներքաղաքական-տնտեսական զարգացումների վերաբերյալ հարցեր է ուղղում ընթերցողին պատասխանները շուտով ստանալու ակնկալիքով¹³: Ժողովրդավարական ազատությունն ու իրավունքն իրացվում են լրագրի մակարդակում՝ դառնալով հասարակության *ներկայության* հարթակ, որ շարունակական զարգացման հեռանկարում կարող է վերաճել *մասնակցության* հարթակի:

Մամուլը նաև քննադատում է իր՝ որպես ժողովրդավարական համակարգի կարևորագույն հաստատություններից մեկի կայացման թերությունները: Այսպես՝ «Շրջան» թերթի հետ գրույցում մամուլի գործիչ Տ. Պասկևիչյանը մամուլի ազատության խնդիրը գուցա հեռում է մամուլի գործառույթների հետ. «Մամուլը պետք է վերացնի Հայաստանի ապահասարակական վիճակը, պետք է կաթիլ-կաթիլ քաղաքացիականություն և հասարակականություն ներարկի»¹⁴:

Անշուշտ, այս տարիներին բնորոշ էին լուսաբանվող տարբեր ոլորտների հաստատութենական շրջանակները զանց առնող հարցադրումները, որոնք ևս, սակայն, այլ տեսանկյունից պետք է դիտել. հաստատութենական շրջանակները դեռ նոր պետք է ձևավորվելին («պետք է»-ն դեռևս օբյեկտիվորեն նոր սկզբի հետ էր համընկնում և ոչ թե անվերջ ուշացող մեկնարկի, ինչպես այսօր): Այսպես՝ թերթերի էջերում ազգային ծագումնաբանությանը վերաբերող հաճախադեպ հարցերը գուցադրվում են քաղաքակրթական նոր իրավիճակի մարտահրավերների հետ: Նյութերի մման տեղադրումը հուշում է թեմաների օրգանական կապի մասին, որ բխում է հասա-

¹³ Տե՛ս Երեք հարց ընթերցողին, «Ազատամարտ», 25-30 նոյեմբերի, 1994:

¹⁴ **Գանիեյան Մ.**, Եթե թերթ իրատարակելու լինեմ, լրագրող գործընկերներից ոչ մեկին չեմ իրավիթի աշխատանքի, «Շրջան», 21 ապրիլի 1995:

րակական-քաղաքական իրավիճակից: Իրավիճակի ընկալումը և վերլուծության արժեքը բացահայտվում են նաև իրավիճակը բաղադրող հարցերի բնույթով: Օրինակ՝ «Ինչպե՞ս անենք, որ նորից չսխալվենք» հարցադրման պատասխանը հողվածագիրը համարում է խղճով առաջնորդվելը¹⁵:

Ասվածը բնութագրական է այդ տարիներին հրատարակված բոլոր պարբերականների համար: Հստակ ընթացակարգերի բացակայության պայմաններում առաջին պլան են մղվում ընդհանրական բարոյագիտական ըմբռնումները: Ավելին՝ հստակ ընթացակարգերի մասին խորհրդածությունն է փոխարինվում բարոյագիտական խորհրդածությամբ: Այդ եզրերը ներմուծվում են տնտեսական-քաղաքական հարաբերություններ՝ լինելով ոչ տնտեսական-քաղաքական փաստարկներ: Այս հանգամանքը թերևս բնորոշում է համակարգի անկայուն, դեռ չձևավորված բնույթը, երբ ժողովրդավարությունը դեռ առավելապես հեռանկար է, դեռ հստակ չէ քաղաքական տերմինաբանությունը, ավելին՝ նկատելի է քաղաքական մշակույթի բացակայությունը: Այսպես՝ *խիղճը դեռ չի փոխարինվել օրենքով, բարոյական պարտավորությունը՝ օրենքի առաջ պարտավորությամբ*: Դա դրսևորվում է որպես քաղաքական և հրապարակախոսական-բարոյախոսական տեքստերի, առհասարակ տարբեր ոլորտների տեքստերի հեղիեղուկ, հաճախ չորոշարկված, չձևայնացված կառույց և «սահմանախախտում»: Օրերի տրամաբանությունը, ընդհանուր ձևակերպմամբ, զուգահեռում է պայքարը փլուզվող հասարակարգի դեմ, կառուցվելիք նորի որոնումը և անցյալի վերաիմաստավորման փորձը: Եվ այս բոլորը հաճախ հանդես են գալիս միաժամանակ, համակարգի բաղադրիչների *սև-դարձանշար քննությամբ*:

---

¹⁵ Տե՛ս **Զուրաբյան Ն.**, Որպես ելակետ ընդունենք խիղճը, «Անդրադարձ», 15 հունվարի, 1991:

3. «Հաստատութենական հարցի» առաջնահերթություններն այսօր

Որպես մամուլում թեմայի զարգացման և դրա հետ կապված մեդիաաշխատանքի բարդացման հետևանք՝ այժմ փորձենք ուրվագծել հարցերի մի շրջանակ, որը առավել հստակորեն է բնորոշում լրագրողի առնչությունները հաստատութենական զարգացումների հետ ինքնատեղադրման և հանձնառության այլ՝ պակաս ակնհայտ մակարդակներում:

ա) «Տեղեկատվական հարևանություններ»: Հետաքրքիր է հետևել, թե առարկայական իմաստով որտեղ է գետեղվում լրագրողների կողմից/միջոցով ձևակերպվող սոցիալական հարցը կամ քննադատությունը. այդ տեղերի քննությունը թույլ է տալիս պարզել նաև՝ *որոնք են հարցերի և քննադատությունների սոցիալական դիրքերը*: Դա լավ երևում է, օրինակ, «տեղեկատվական հարևանությունների» բացահայտման միջոցով: Օրինակ՝ Ի՞նչ նյութերի (բաժինների) հարևանությամբ է գետեղվում «Ընտանեկան բռնության կանխարգելման մասին» օրենքի նախագծի մշակման գործընթացը ներկայացնող որևէ նյութ՝ իրավակա՞ն, ազգային-հայրենասիրակա՞ն, սոցիալակա՞ն: Դա թույլ է տալիս պարզել տվյալ լրատվամիջոցի տեղեկատվական քաղաքականությունն ընդհանրապես և տվյալ ոլորտում մասնավորապես:

Ամենից հետաքրքիրն այս տեսակետից ընդհանուր ուղղվածության տեղեկատվամիջոցների դիրքն է: Այստեղ հարցի դիրքը երևում է տարբեր առանցքներում՝ խմբագրական քաղաքականության, խորագրի, թեմատիկ բլոկի, լրագրողի մասնագիտական ընդհանուր հմտությունների և ոլորտային գիտելիքների, սոցիալական հանձնառությունների և այլն:

բ) Փաստարկներ այլ ոլորտներից: Ամեն անգամ գնահատողական բնույթի դատողություն անելիս մեծանում է լրագրողի/լրատվամիջոցի կողմից հաստատութենական «սահմանները» խախտելու, ինչպես նաև այդ հաստատությանն այլ՝ արդեն հնացած կամ պարզապես դրան ոչ հատուկ իմաստներ վերագրելու վտանգը, քանի որ

զնահատելիս ավելի նկատելիորեն է դրսևորվում լրագրողական դի-
լետանտությունը: Եվ սա հատուկ է բոլոր ոլորտներին՝ մշակույթից
մինչև քաղաքականություն:

Հասարակական հաստատությունները որոշակի սոցիալական
պրակտիկայի և սոցիալական հարաբերությունների վերարտադ-
րությունն ապահովող հատուկ սոցիալական մեխանիզմներ են, է.
Դյուրկհայմի ձևակերպմամբ՝ «հասարակական հարաբերություն-
ների վերարտադրության գործարաններ»¹⁶, ուստի որևէ կոնկրետ
քաղաքականության հետ անմիջական «ոլորտային» կապ չունեցող
հարցերի ու հրապարակումների մեծ թիվը հաստատության ծած-
կույթի և հաստատութենական անբավարար կայացման (քանի որ
կառուցվածքները, որոնց միջոցով վերարտադրվում են հաստատու-
թյունները, թուլացնում են պատահականությունների դերը) մասին
մտածելու առիթ է:

Նման խախտումներ հաճախ կատարվում են այն դեպքում,
երբ տվյալ ոլորտում փաստարկների բացակայությունը դրդում է
փաստարկներ քաղելու այլ ոլորտներից: Մեր ուսումնասիրություն-
ները ցույց են տալիս, որ մի ոլորտում արվող քննադատությունը
շատ հաճախ չի մնում տվյալ կամ առնչակից ոլորտների սահման-
ներում: Եվ գործ չունենք մաս սոցիալական համընդհանուրը, կա-
պերն ու փոխազդեցությունները մտածելու հետևանքով արվող գրա-
զետ սահմանախախտումների, տվյալ դեպքում՝ զուգամիտումների
(convergences)¹⁷ հետ:

Պ. Բուրդյոն, իր հեռուստադասախոսություններից մեկում մեկ-
նաբանելով քաղաքականության, սոցիոլոգիայի և ժուռնալիստի-
կայի դաշտերի վերաբերյալ իր տեսությունը, խոսում է մաս այդ
դաշտերին հատուկ ստորոգումներ (կատեգորիաներ) ստեղծելու

---

¹⁶ Ядов В. А., Социальные институты, http://chsu.kubsu.ru/arhiv/2006_1/2006-1_Yadov.pdf (18.01.17).

¹⁷ Եղանակ, որով միավորվում են տեխնոլոգիաները և ինստիտուտները՝ նոր բան
ստեղծելու համար: (Տե՛ս **Danesi M.**, Encyclopedia of Media and Communication,
University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2013, էջ 201-202):

պրակտիկաների մասին¹⁸: Ըստ նրա՝ կյանքում հաճախ ենք տալիս որակավորումներ, որոնք երբեմն թաքնված են, չեն պահանջում իրենց չափանիշների, ներքին համաձայնեցվածության բացահայտ ձևակերպում: Ուստի անհրաժեշտ է նախնական աշխատանք կատարել, բացատրել սխեմաները, վերածել դրանք բացահայտ ստորոգումների, դիսկուրսի և անհրաժեշտության դեպքում համակարգային ստորոգումների աղյուսակներ կազմել¹⁹: Այս աշխատանքը նաև մերօրյա հայաստանյան իրականության համար ենք առաջնային համարում: Մեզանում հաստատութենական հարթակներից բոլոր «գահավիժումների» համար, ինչպես 90-ականներին, «ընդհանրական տարածք» է մնում արժեքային ոլորտը, որը, սակայն, այդպես էլ նույնիսկ էթիկայի (էթիկան նկատի առնելով որպես մտածված և «տեղայնացված» բարոյականություն՝ բնորոշ կոնկրետ ոլորտների) չի վերածվում: Հաստատութենական սահմաններում մնացող փաստարկների պակասը միշտ լրացվում է այս համընդհանուր կիրառության «ծածկոցներով»: Բայց արդյոք բավարար չափով ձևայնացված են էթիկաները՝ հաստատութենական հարթակի դեր կատարելու համար: *Էթիկա կամ արժեքներ* նախընտրությունների ոլորտում ծագող խնդիրները հասարակության զանգվածային գիտակցության ընթացիկ վիճակում հարկ է լինում դիտարկել առավելապես *իրավիճակային էթիկայի* դիրքերից: Այսպես՝ պնդելով, որ որևէ կոնկրետ հաստատութենական քննադատություն պետք է հղում անի էթիկային և ոչ թե բարոյականությանը, հարկ է լինում բացառություններ անել՝ վկայակոչելով զանգվա-

---

¹⁸ Ինստիտուտները, ըստ այս տեսության, դաշտերի գոյության ձևեր են, ենթադաշտեր: Բուրդյե ստեղծում է «դաշտ» հղացքը՝ ցույց տալով սոցիալական կյանքը սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ չափումներով: Մենք ընտրել ենք ավելի նեղ՝ հաստատութենական չափումը՝ նպատակ չունենալով բացատրելու սոցիալական կյանքի ներքին օրինաչափությունները (Բուրդյե սա անում է «դաշտ» հղացքի ներմուծմամբ): Մեր խնդիրն է ուսումնասիրել առավել կանոնական, ձևայնացված հարաբերություններում գործելու լրագրողի ձեռնահասությունը և դրա սոցիալական արժեքը: Մասնագիտական գիտակցված կեցվածքը՝ հաստատութենական խնդիրներով և գործելակերպերով, շոշափելի և կիրառելի գործիք է տալիս ժուռնալիստիկայի և այլ դաշտերում դիրքավորվելիս:

¹⁹ St' u **Бурдые П.**, О телевидении и журналистике, М., Институт экспериментальной социологии, 2002, էջ 124:

ծային պատկերացումների ներկա մակարդակը. մարդկանց (ընդ որում՝ ոչ միայն հասարակությանը, այլև կոնկրետ հաստատությունների ներկայացուցիչներին) առավելապես արժեքներն են հասկանալի, այլ ոչ թե էթիկան կամ էթիկաները, դիցուք՝ մասնագիտական էթիկան: Ուրեմն հարկ է լինում վերապահումներ անել հաստատութենական քննադատության, «հաստատութենական հարցեր» տալու, «հաստատութենական մեկնաբանություններ» անելու մեծաքանակ դեպքերում:

Իրավիճակային լուծումների անհրաժեշտության դեպքերի մեծ թիվը հաստատութենական անբավարար կայացման մասին է հուշում: Հաստատութենական ավանդույթների բացակայության պատճառով է, որ հաստատութենական ձևաչափում մնալը հաճախ չի համապատասխանում սոցիալական դրական նպատակին: Ասվածը, սակայն, լրագրողին չի ազատում առնվազն այս խնդիրը գիտակցելու պարտականությունից: Սա գիտակցելը նշանակում է տեսնել առնվազն մեկ հավելյալ խնդիր հաստատությունների կայացման ոլորտում, հետևաբար լուսաբանման առնվազն մեկ թեմա և ուղղություն՝ *ամեն անգամ նման դեպքի առնչվելիս այս խնդրի առկայությունը նյութի թեմարիկ - բովանդակային կողմ դարչնել:*

Օրինակ՝ լրագրողը ցանկանում է նյութ պատրաստել կրթության ոլորտի խնդիրների վերաբերյալ և անաչառ լինելու համար մեկնաբանություն է խնդրում պետական պաշտոնյայից և անկախ փորձագետից: Փորձագետը քննադատում է կրթության ոլորտում կառավարության բացթողումները և շարունակ հիմնավորում իր ասելիքն ազգային արժեքների վկայակոչմամբ: Լրագրողին սա կարող է բավարարել, քանի որ կարծում է՝ արդեն ունի տարբեր կարծիքներ, ուրեմն և անաչառ նյութ: Բայց այդպե՞ս է արդյոք: Արդյո՞ք զրուցակիցների՝ տարբեր դաշտերի պատկանելը նշանակում է մաս *տարբեր* կարծիքների առկայություն: Գուցե լրագրողը նույնիսկ գիտակցում է, որ *կոնկրետ փաստարկներին կարծիքներ կամ անմիջապես դրանց չպատասխանող այլ փաստարկներ* է հակադրել, բայց մտածում է, որ սա իր լսարանի համար ավելի հասկանալի կլինի, ուրեմն ինքն իր գործն արել է: Սակայն լրագրողը, այդուամեն

նայնիվ, պետք է փորձի շտկել իրավիճակը հենց հաստատութեան կան դիրքերից՝ հարցերի միջոցով գրուցակցին ուղղորդելով դեպի մասնագիտական եզրաքանություն: Ապագա լրագրողներին ավելի հաճախ սովորեցնում ենք պարզեցնել և հանրամատչելի դարձնել գրուցակիցների մասնագիտական լեզուները, սակայն այս դեպքում պետք է սկզբունքորեն հակառակն անել՝ *մասնագիտական դիրանկյան վրա հիմնվող մասնագիտական լեզու պահանջել գրուցակցից*: Իսկ երբ գրուցակիցը, այդուամենայնիվ, շարունակում է միայն ազգային արժեքների անունից պատասխանել՝ չկիրառելով ոլորտը ներկայացնող կոնկրետ օրինակներ և տեսություններ, լրագրողը պետք է ոլորտից հաստատութեան կան անբավարար կայացման «հոտ առնի»՝ իր հետագա նյութերում կրթության մեթոդների, դրանց կիրառման սոցիալական համատեքստերի, կոնկրետ օրինակների մասին այս և այլ «*հասարարութեանական*» *հարցերով նպատրելով ոլորտին վերաբերող հասարարութեանական հարցերի շրջանակ սրեղծելուն. սա, կարծում ենք, լրագրողի՝ սոցիալական կարևորագույն, դրական նպատրակներից պետք է լինի*:

Այնինչ փորձը ցույց է տալիս, որ մման դեպքերից (եթե, իհարկե, գիտակցում են սա՝ որպես խնդիր) լրագրողները կա՛մ սենսացիոն սրություն են կորզում, կա՛մ առկախ են թողնում պատմությունը, որի հետևանքով մեկնաքանության անտեղիությունը (երբ համարում են, որ փաստն արդեն խոսուն է և ինքն իրենով ամեն ինչ ասում է) հրանցվում է որպես բովանդակություն: Այդպիսի օրինակ է թեկուզ «Ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին օրենքի» նախագծի վերաբերյալ մեղիահրապարակումներում արևմտյան երկրներում երեխաներին ընտանիքներից օտարելու դեպքերի տեսագրություններ տեղադրելը՝ առանց դրանց իսկության, հանգամանքների վերաբերյալ մեկնաքանությունների: Սա համաչափ չէ անգամ սոցիալական դրական նպատակին՝ երեխաների բարեկեցությանը և ընտանիքների պահպանմանը, որին ձգտում են մման նյութերի հեղինակները. հուզական ազդեցությունը, անխոս, շատ կարևոր է հատկապես զանգվածային տրամադրություն ստեղծելու համար, բայց ավելի գրագետ և օգտակար կլինե

խնդրի հետ կապված իրավական պրակտիկաների վերլուծությունը, ինչպես նաև հուզականության տեսակետից ազդեցիկ պատմությունների քննական ներկայացումը:

գ) Մասնագիտացած ժուռնալիստիկա և «հաստատութենական» հարց: Սոցիալական հաստատությունները զուգորդվում են սոցիալական նպատակի հետ, որը հաղթահարում է անհատականությունները և միտումները (intentions) կանոնների միջոցով, որոնք դեկավարում են կենցաղային վարքը²⁰: *Կանոնները, այսինքն, հասարակությունների սոցիալական ազդեցության մեխանիզմներից են:* Ինչպե՞ս է ժուռնալիստիկան հարաբերվում այս կանոնների հետ, տարբեր հաստատությունների ներքին օրինաչափությունների հետ առերեսվելիս որո՞նք են փոփոխունակության (վարիատիվության) նրա սահմանները, պարզ ասած՝ տարբեր հաստատությունների հետ հարաբերվելիս ի՞նչ է անում լրագրողը՝ պատմո՞ւմ է, մեկնաբանո՞ւմ է, եղածից տարբեր դիտանկյուններ՞ է առաջ քաշում, կազմակերպո՞ւմ է: Բոլորն էլ տեղավորվում են մեդիայի լրագրությունների սահմաններում: Եվ մեր քննած «հաստատութենական» հարցն այս բնորոշումն ստանում է հենց ոլորտների կոնկրետ կանոնների, ներքին օրինաչափությունների և *ինքնին կանոնադրության* հետ ունեցած կապի հիման վրա՝ անկախ հարցի նպատակային - բովանդակային ընդգրկումներից: Հաստատութենական զարգացումների արձագանքելու և իր հերթին հաստատութենաճալու ձև է նաև մասնագիտական կամ մասնագիտացված տեղեկատվամիջոցը, որ ջանում է ավելի խորքային պատկերացումներով առնչվել կոնկրետ ոլորտների հետ: Բայց սա չի՞ նշանակում արդյոք, որ հարցի տեղադրման վայրի մասին մեր պնդումն ուղակիորեն կարելի է հանգեցնել մասնագիտացած մեդիայի և մասնագիտացած լրագրողների անհրաժեշտությանը: Կարծում ենք՝ ոչ, քանի որ մասնագիտացած լրագրողներ ունենալու անհրաժեշտության մասին մտահոգությունը մեր ուսումնասիրած խնդրի (հարցերով նպաստել հաստատութենական կայացումներին) տեսակետից նույնքան հստակ չէ,

²⁰ Ավելի մանրամասն տե՛ս **Miller S.**, Social Action: A Teleological Account, New York: Cambridge University Press, 2001, էջ 53-90.

որքան հարցի դիրքավորման մասին մտահոգությունը, որովհետև վերջինս կիրառական գործիքի արժեք ունի, մինչդեռ առաջինը միայն ընդհանուր ուղղություն է ուրվագծում: Մա ցանկանում ենք ընդգծել, քանի որ կարծում ենք՝ այս մոտեցումը կարևոր է նաև գուտ դասավանդման համար նպատակահարմարության տեսակետից. այսպես ուսանողը հասկանում է, թե ինչ կարող է, օրինակ, անել որևէ ոլորտում մասնագիտացած լրագրողը: Այսպիսով՝ *սսելով, որ հասարարութենական քիրախ ունեցող հարց տալու համար գրեթե մասնագիտական գիրելիքներ ու տարակույսներ են անհրաժեշտ, մենք որևէ ոլորտում լրագրողի մասնագիտացումը վերածում ենք գործիքի*. մասնագիտացումն ինքն իրենով գործառական նպատակ չէ, քանի դեռ այն չենք տեղադրել «պիտանիության համատեքստի» մեջ, որ անմիջական պատասխան տալիս կրնորոշենք որպես առավել քիրախային և գրագետ գործունեության հնարավորություն, իսկ ավելի որոշակիացնելով՝ կարող ենք հանգել հենց *հասարարութենական համարեքարում պիրանիության* կարևոր մտքին: Մա իր հետ մասնագիտական մտահոգությունների նոր շրջանակ կրելի, օրինակ՝ որևէ թեմայով հարց տալիս ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել ոլորտների ներքին օրինաչափություններին, ոլորտների համեմատելիությանը, հաստատությունների ընդհանուր և մասնավոր հատկանիշներին: Եվ ընդգծենք մեկ անգամ էլ՝ սա թույլ է տալիս գործել *սոցիալական դրական նպարակի սահմանմամբ*. անգամ երբ քննադատում ենք, քննադատում ենք՝ հաշվի առնելով տվյալ ոլորտին, դիցուք՝ տնտեսությանը հատուկ լեզուն, փորձում ենք մտքերին հակադրել մտքեր հուզական-արժեքային գնահատականների փոխարեն, առանձին փաստերին հակադրել առանձին փաստեր և ոչ ոլորտային լայն համատեքստեր, հաստատությունների ընթացիկ վիճակներին հակադրել հաստատությունների կանոններ և այլն: *Քննադարությունը պելոք է հասարարութենական չափում տրեղծի առնվազն դրա բացակայության հելո կապված խնդիրների գիրակցմամբ և անվանմամբ*: Իսկ այդ չափման բացակայությունը, մեր համոզմամբ, մեր ամենակարևոր խնդիրներից է: Այսպես՝ մի առիթով անդրադառնալով մտավորականների հասցեին հնչեցվող

քննադատություններին՝ հարկ համարեցինք մնան դիտարկում անել. «Հրապարակախոսական հարց տալով մտավորականներ - նախագահ հանդիպման, մտավորականներին պառակտել - չպառակտելու, մտավորականներին կիրառել - չկիրառելու վերաբերյալ ակտիվացող քննարկումների տեղեկատվական առիթներով՝ կցանկանալինք հստակեցնել և մեղիաարդիականացման միջոցով թեմայի շրջանառման կողմ դարձնել հարցի հաստատութենական դիրքը: Սա միջանկյալ մի հարց է, որ փորձում է հարաբերել մտավորական և հանրային պրակտիկաների օրինաչափությունները»²¹:

դ) Վարքականոններ և հաստատութենական ինքնակազմակերպում: Հաստատութենացումը, ինչպես տեսությունն է ասում, հասարակական կապերի և հարաբերությունների կարգավորման, ձևայնացման և ստանդարտացման գործընթաց է, որի փուլերն են կարիքի առաջացումը (հասարակական որոշակի կարիքների և դրանց բավարարման պայմանների առաջացումը հաստատութենացման առաջին անհրաժեշտ դրվագն է), ընդհանուր նպատակի ձևավորումը, սոցիալական նորմերի և օրենքների հայտնությունը, նորմերի և օրենքների հետ կապված ընթացակարգերի հայտնությունը, նորմերի և օրենքների հաստատութենացումը, այսինքն՝ դրանց ընդունումը և գործնական կիրառումը, պատժամիջոցների սահմանումը, կարգավորումների և դերերի համակարգի ստեղծումը²²: *Հասարակութենացման ընթացքում սոցիալ - մշակութային բնութագրերը ներքնացվում են:* Բնորոշ է նաև առօրյա գործողությունների սովորութացումը, որ հանգեցնում է գործունեության օրինակների առաջացման: Դրանք էլ դառնում են հաստատությունների հիմքը: Բնորոշ է նաև հաբիտուսի հայտնությունը, հաբիտուսի

---

²¹ **Կարապետյան Մ.**, Ո՞րն է մտավորականի մտավոր իրավասության ոլորտը, մտավոր ծածկույթը, <http://www.civilnet.am/news/2016/12/24/Մարիամ-Կարապետյան-մտավորականներ-սյունակ/305845> (25.12.16):

²² Տե՛ս **Фролов С. С.**, Социология, М., 1996, էջ 169:

միջոցով անհատը ներգրավվում է սոցիալական ինստիտուտի գործունեության մեջ²³:

Հաստատութենացման այս բոլոր փուլերը տեղեկատվամիջոցների վերաբերմամբ կարելի է հետազոտել երկու ուղղությամբ. 1. *ինչպե՞ս են տեղեկատվամիջոցներն արտացոլում հասարակական տարբեր հաստատություններին բնորոշ օրինաչափություններն ու ընթացիկ իրադարձությունները* (սրա մասին վերն արդեն խոսեցինք), և 2. *ինչպե՞ս է հաստատութենացման գործընթացն ազդում հենց տեղեկատվամիջոցների վրա*: Մասնավորապես հաստատութենացման բաղադրիչ ինքնակազմակերպումն ինչպե՞ս է ազդում տեղեկատվամիջոցների գործառույթների և գործնական խնդիրների վրա: Հայտնի է, որ այն սահմանող - սահմանափակող բնույթ ունի մեդիայի համար: Հայտնի է նաև դրա հետևանքով մեդիայի մասնագիտացման ընթացքը, որի մասին խոսեցինք:

Այժմ անդրադառնանք մեդիայի հաստատութենացման մարդկային կողմին: Հաստատութենացման իրավական բաղադրիչները մեդիայի ոլորտում ևս ավելի հստակ են, քան դերերի համակարգի ստեղծումը, գործողությունների սովորութացումը, հաբիտուսի հայտնությունը, մի խոսքով՝ մարդկային գործոնի հետ կապված զարգացումները: Կարծում ենք, սակայն, որ դրանց ուղղությամբ ևս պետք է հստակ քայլեր կատարվեն, մի բան, որ կարելի է անել մասնավորապես մեդիակրթություն տալիս՝ տեսական նյութի տրամադրման և գործնական հմտությունների զարգացման միջոցով նպաստելով ուսանողների շրջանում հաստատութենական դիրքերի ու դերերի, սոցիալական հստակ հանձնառությունների ձևավորմանը:

Լրագրողական վարքականոցները չեն ներառում հարցերի «դիրքերի» մասին սկզբունքներ, որովհետև դա առավելապես աշխատանքի մտավոր կազմակերպման ու խնդրարկման գործընթացներին է վերաբերում, բայց այլ հաստատությունների հետ հարաբերվելուն (ինչն անելուն կոչված է լրագրությունը) վերաբերող

---

²³ Sté **Бурдьє П.**, Структура, габитус, практика // Журнал социологии и социальной антропологии. Том I, 1998. № 2, <http://www.old.jourssa.ru/1998/2/4bourd.html> (13.01.17):

խնդիրների խորքային մակարդակում, կարծում ենք, այս հարցն առանցքայիններից է: *Կարո՞ղ է այն դառնալ տեղեկատվամիջոցների հասարակութենական կայացման թեկուզ ոչ ֆորմալ հարկանիշ՝ մասնագիտական մոտեցման որոշակի առանձնահատկությունից վերաճելով ինքնակազմակերպման ընդհանուր մակարդակի ցուցանիշի*: Համոզված ենք՝ այսօր Հայաստանում առաջացել է դրա անհրաժեշտությունը և՛ լրագրողական մասնագիտական ոլորտի զարգացման, և՛ տարբեր հասարակական հաստատությունների կայացման տեսակետներից:

ե) «Հաստատութենական» հարց և քաղաքականություն: Հաստատություններ - քաղաքականություն հարաբերություններն առհասարակ հաստատությունների թեմայի ամենաուշագրավ կողմերից են: Քաղաքական հաստատությունների կարևորագույն դերն ընդգծվում է տեսաբանների լրջագույն փաստարկներով²⁴, մյուս կողմից՝ գիտական քննարկումներ են ծավալվում քաղաքականության մեդիականացման²⁵, մեդիան որպես քաղաքական հաստատություն դիտարկելու²⁶ վերաբերյալ, ուստի քաղաքական հաստատություններ - տեղեկատվամիջոցներ հարաբերությունների քննությունը նաև մեր առաջադրած թեմայի ուսումնասիրման առաջնային խնդիրներից է: Ժուռնալիստիկայի դերն այստեղ առանցքային է դրա *խորհրդանշական և հասարակութենական առաքելությամբ՝* չորրորդ իշխանության իրականացմամբ:

Հաստատությունների կայացումը քաղաքական, տնտեսական և այլ ազատությունների հավասար բաշխման հետ ուղղակի կապ ունեցող հարցադրում է, ուստիև սոցիալական գործունեության լավ մեկնարկ – թիրախ, աշխատելու գործնական ուղղություն: Բացի այդ՝ պետական քաղաքականության ոլորտը լրագրություն - հաս-

---

²⁴ St'u **Аджемоглу Д., Робинсон Дж. А.**, Почему одни страны богатые, а другие бедные, М., Изд. АСТ, 2015, էջ 53:

²⁵ St'u **Strömbäck J.**, Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics, http://www.socsc.hku.hk/sigc/gc2012/pdf/Reading%20Materials_Taiwan/Lecture%207_Four%20Phases%20of%20Mediatization.pdf (19.01.17):

²⁶ St'u **Blach-Ørsten M., Burkal R.**, Credibility and the Media as a Political Institution, <http://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/blach-orsten.pdf> (19.01.17):

տատություններ առնչությունների ամենատարածված ուղղությունն է Հայաստանում: Սա այն ոլորտն է, որտեղ կատարվող գործընթացները հաճախ են քննարկվում կամ առնվազն բնորոշվում որպես հաստատութենական: Բայց հատուկ ուշադրություն են գրավում այն դեպքերը, երբ հաստատութենական հատկանիշների քիչ թե շատ ձևայնացված համակարգին (այդպիսի հաստատություններն իրենց առավել մեծ ճանաչելիության շնորհիվ ավելի հաճախ են նկատվում) վերագրվում են տեղական փորձի առանձնահատուկ նշաններ՝ կոնկրետ իրավիճակներից ելնելով:

Այսպես՝ 2016 թ. հուլիսի 29-ի լույս 30-ի գիշերը, ի պաշտպանություն Էրեբունու ՊՊԾ գունդը գրաված զինված խմբի անդամների, տեղի ունեցած հանրահավաքի ընթացքում բաղաբացիների և լրագրողների նկատմամբ զանգվածային բռնարարքներ կատարվեցին: Դրանց անդրադառնալով՝ նախագահ Ս. Սարգսյանը ներողություն խնդրեց լրագրողներից և կոչ արեց նրանց (բայց ոչ իրավապահներին) մոռանալու կատարվածը՝ վստահեցնելով, որ նման դեպքեր այլևս տեղի չեն ունենա²⁷: Նախագահի ելույթը բազմաթիվ մեկնաբանություններ ունեցավ տպագիր և առցանց մամուլում: «ՄիվիՆեթ»-ի լրագրող Մ. Արշակյանը գրեց. «...Լրագրողը հիշողությունների բազա է նույնիսկ այն դեպքերում, որոնց անձամբ չի մասնակցել: Լրագրողը հիշողության ինստիտուտ է, որի պաշտոնական հովանավորը պետությունն է: Այդ ինստիտուտի անխափան աշխատանքի համար օրենքներ կան: Օրենքներ չունեցող երկրում «մոռացումն» ինստիտուցիոնալ է, իսկ հիշողությունը՝ հետապնդվող»²⁸:

Այս և այլ դեպքերում ուշագրավ է լրագրողների ստանձնած *հասարարութենական հանձնառությունը որպես ինքնաբնորոշում* բաղաբաղական հաստատությունների հետ հարաբերվելիս: Ուսումնա-

---

²⁷ Տե՛ս Նախագահը հանդիպում է ունեցել հասարակության, իշխանությունների և հոգևոր դասի ներկայացուցիչների հետ, <http://www.president.am/hy/press-release/item/2016/08/01/President-Serzh-Sargsyan-meeting-with-government-civil-and-spiritual-representatives/> (16.10.16):

²⁸ **Արշակյան Մ.**, Ամենգիայի թերապևտը,

<http://www.civilnet.am/news/2016/08/02/ամենգիայի-թերապևտը/298005> (16.10.16):

սիրման համար առանցքային թեմա է մամուլի զգայունությունը հաստատութենական և *իբրև հասարարութենական բնորոշվող* իրադրությունների ու տեղաշարժերի նկատմամբ՝ որպես սեփական փոփոխվող կարիքների, նպատակների և ընթացակարգերի մշակման ունակություն: *Մեղիան առավելապես ներկայանում է որպես ընթացիկություն՝ փորշ-սիսալ րարերային ընթացքի արշանագրմամբ, ուսրի խնդրական են հասարարութենական կայունացման ու սպակայունացման միարումների ամրագրման ունակությունն ու միջոցները:* Բերված օրինակում նկատելի է, որ հաստատութենական իմաստի վերագրումը տեղի է ունենում առավելապես որպես *սրեղծագործարար սրեղծված իմասրի վերագրում*, պատկերավոր ասած՝ «հնչեղ», «ուծգնացված» իմաստի վերագրում, որ իր հերթին վկայում է մեր պետության մեջ հաստատությունների սեփական ճշգրիտ միջոցների անլիարժեքության և ոչ բավարար արդյունավետության մասին:

Ամփոփում

Այսպիսով՝ համեմատության միջոցով փորձեցինք ավելի հասկանալի դարձնել մեղիա – հաստատութենական զարգացումներ հարաբերություններում այսօրվա մեղիայի համար մեր կարևորած հանգամանքը՝ *հասարարութենական շրջանակներ ունեցող հարցի* առկայությունը և դրան հետամուտ լինելու բարդությունը: Առաջադրելով արդի զարգացումների համար պիտանի հարցադրումներ՝ փորձեցինք դրանց տրամաբանությունը որոնել նախ և առաջ նախընթաց զարգացումներում: Ընդհանրացնելով կարող ենք ասել, որ անկախության առաջին տարիների մամուլը հատկանշվում էր հասարակական կարևոր հաստատության վերածվելու գիտակցվող անհրաժեշտությամբ և դրան ուղղված որոշ նախաձեռնություններով: Մամուլը փորձում էր նաև ինքնին օրակարգային դարձնել հաստատութենացման խնդիրները տարբեր ոլորտների համար: Չնայած բազմաթիվ բացթողումներին՝ հաստատութենացման խնդիրը՝ որպես թեմա և որպես անելիք, այս տարիների մամուլում

հայտնվում էր *բնականորեն` որպես օրակարգային անելիք*, քանի որ դա նորանկախ պետության քաղաքական կողմնորոշման կոնկրետ ընթացակարգերի հետ էր կապված: Ժամանակի հետ, սակայն, հարցադրման սրությունը նվազեց, քանի որ մամուլի նշված և այլ ձեռնարկումները բնական դարձան. ժողովրդավարության արտաքին կողմի քիչ թե շատ յուրացման հետևանքով նման քայլերն այլևս նոր չէին, կարող ենք ասել` այլևս ինքնըստինքյան հասկանալի և չարչրկված սոցիալական իմաստ էին պարունակում: Որպես հարցի աստիճանական զարգացման արդյունք` մեր օրերում խնդրական են դարձել հաստատութենացման ավելի բարդ կողմերի յուրացումը և գրագետ կիրարկումը:

РЕЗЮМЕ

Карапетян М. М.

СОЦИАЛЬНЫЕ ИНСТИТУТЫ И ПРЕССА: ЗАДАЧИ

Ключевые слова: *социальные институты, институциональные развития, журналистский вопрос, позиции социальной критики, поле журналистики, пресса Армении 1990-х годов*

Цель статьи – показать как журналистика соотносится с социальными институтами, способствуя их изменению и в свою очередь подвергаясь изменениям. В статье мы обратились к одному из важнейших практических способов взаимоотношений социальные институты-журналистика, к журналистскому вопросу, которым журналистика устанавливает границы и связи между сферами. Вторая часть статьи посвящена изучению прессы Армении первой половины 1990-х. Представлены примеры из периода, когда институты только что получившего независимость государства находились в стадии становления, и в связи с этим были ярче выражены связь и взаимодействия институциональных развитий и прессы.

SUMMARY

Karapetyan M. M.

PUBLIC INSTITUTIONS AND THE PRESS: ISSUES

Keywords: *public institutions, institutional developments, journalistic question, positions of social criticism, journalism field, Armenian press of 1990s*

The aim of the article is to show how journalism is related to public institutions; contributing to its changes and undergoing changes itself. The first part of the article refers to one of the most important practical ways of relations of public institutions- journalism, that is journalistic question, with which journalism establishes borders and connections between fields.

In the second part of the article, the Armenian press of the 1990s first half is studied, presenting examples from the period, when newly independent state institutions were in the process of formation, therefore, press-institutional developments interactions were the most noticeable.